

REPETITÓRIUM URGENTNEJ MEDICÍNY

Akútne intoxikácie liekmi a chemikáliami – všeobecné zásady liečby

Viliam Dobiáš

Life Star Emergency – záchranná zdravotná služba, Limbach

Lekári prvého kontaktu sa môžu stretnúť s intoxikáciami liekmi a chemikáliami relatívne často a môžu poskytnúť prvú zdravotnícku pomoc veľmi efektívne aj so skromným vybavením v ambulancii alebo z lekárskej tašky podľa normatívu MZ SR. I keď sa nemôžu dostať na miesto vzniku otravy okamžite, mali by vedieť poskytnúť telefonické poradenstvo detailnejšie ako len alibistickú navigáciu na linku 155. Intoxikácií sa netreba báť, väčšina z nich má benigný priebeh napriek sprievodnému bezvedomiu. Ak má praktický lekár pre dospelých v starostlivosti (alebo len v rajóne) zamestnancov prevádzky s výskytom chemikálií, mal by poznať nielen nešpecifické, ale aj špeciálne príznaky a ovládať poskytovanie zdravotníckej pomoci podľa prevažujúcej noxy.

Kľúčové slová: akútna intoxikácia, intoxikácia liekmi, intoxikácia chemikáliami, neodkladná prednemocničná starostlivosť.

Kľúčové slová MeSH: otrava – terapia; prípravky farmaceutické; prvá pomoc; resuscitácia; antidóta; otrava potravou.

Via pract., 2006, roč. 3 (11): 528–529

Definícia

Akútna otrava (intoxikácia) je náhle vzniknutý stav vyvolaný jedovatou látkou, ktorá po vniknutí do organizmu môže spôsobiť poškodenie orgánov, až smrť jedinca. Jedom – toxickou látkou môžu byť aj chemikálie a lieky, ktoré sú v malom množstve nejedovate, alebo liečivé. Jedy bývajú v tuhej, tekutej alebo plynnej forme. Priebeh otravy sa nedá predvídať, vstrebávaná noxa pôsobí priamo aj nepriamo prostredníctvom metabolizov v závislosti na dávke, distribučnom priestore, v závislosti na fyzikálno-chemických vlastnostiach. Eliminácia môže byť spomalená rôznymi vplyvmi. Prognózu určuje veľkosť dávky a čas od požitia.

Príčiny

Intoxikácia môže byť náhla alebo chronická (dlhodobé vystavenie nízkym koncentráciám jedovatých látok), neúmyselná, čiže náhodná alebo úmyselná (zavinená druhou osobou alebo postihnutou osobou).

Patofyziológia

Jed sa dostane do tela:

1. vstrebaním cez kožu alebo sliznice,
2. zažívacím traktom,
3. vdýchnutím,
4. podaním do svalu a žily.

Závažnosť otravy závisí od množstva a koncentrácie jedu, rýchlosti vstrebávania, spôsobu metabolizmu a rýchlosti vylučovania. Najčastejšie nepracovné otravy sú spôsobené alkoholom, alkoholom spolu s liekmi (sedatíva, analgetiká), návykovými látkami (prchavé chemikálie, deriváty heroínu a excitačné substancie), domácimi chemikáliami (postrekové látky, riedidlá), plynmi. Pri úmyselných otravách sú geografické rozdiely: v USA sú najčastejšou príčinou samovražedných intoxikácií výfukové plyny, vo Veľkej Británii paracetamol a salicyláty (20 tabliet s paracetamolom už stačí na ťažké až smrteľné

poškodenie pečene), v SR alkohol a sedatíva, hypnotiká. Nebezpečenstvo nehrozí len z toxického pôsobenia chemikálie, ale aj z vyvolaných komplikácií:

- aspiračný zápal pľúc (všetky jedy spôsobujúce bezvedomie),
  - zastavenie bunkového a vonkajšieho dýchania (kyanidy, oxid uhoľnatý, opiáty, heroín),
  - toxický účinok na parenchymatózne orgány – pečeň, obličky (jedovaté huby, prchavé látky, nemrznúce zmesi),
  - poruchy priepustnosti kapilár (benzín),
  - poruchy zrážanlivosti krvi (salicyláty, otrava na hľadavce),
  - podchladenie (alkohol, sedatíva, antidepresíva),
  - poruchy srdcového rytmu (organické fosfáty, antidepresíva, insekticidy),
  - sprievodné traumatické poškodenie (úrazy CNS, zlomeniny).
- Ešte väčším rizikom sú vzájomné kombinácie toxínov a komplikácií. Niektoré štatistiky uvádzajú, že u mladých ľudí do 30 rokov až 9 z 10 ťažkých úrazov vznikne pod vplyvom liekov alebo návykových látok.

Príznaky

Informácie z miesta vzniku intoxikácie sú nenahraditeľné a nikto iný už nebude schopný zistiť tie údaje, ktoré nezistí prvý poskytovateľ zdravotnej starostlivosti (laik, profesionál).

1. nešpecifické:

- a) kvantitatívne a kvalitatívne poruchy vedomia,
- b) poruchy dýchania,
- c) poruchy krvného obehu (dysrytmie, zmeny TK),
- d) zmeny na koži a na slizniciach pri leptavých jedoch,

2. špecifické:

- a) opiáty a ich deriváty: bezvedomie, bradypnoe, mióza,
- b) organické fosfáty (postrek proti hmyzu): bradycardia, slinenie, potenie, kŕče,

- c) botulotoxín: diplopia, fotofóbia, obrna hltacích svalov,
- d) alkohol: nekritickosť k stavu, zápach z úst, poruchy vedomia a správania,
- e) sedatíva, analgetiká: spavosť až bezvedomie, pomalšie dýchanie, nízky tlak krvi.

Prednemocničná liečba – prvá pomoc bez pomôcok

- a) Prerušit kontakt s jedom,
- b) pri bezvedomí stabilizovaná poloha na boku,
- c) zistiť vyvolávajúcu príčinu,
- d) zaistiť zvratky a zvyšky škodliviny na vyšetrenie,
- e) privolať záchrannú službu,
- f) kontrolovať vedomie, dýchanie, pulz.

Zdravotnícka pomoc

- a) Prvotné vyšetrenie (kontrola vedomia, dýchania a pulzu) a druhotné vyšetrenie (od hlavy k pätám) na zistenie úrazových komplikácií (vychádzať z anamnézy od svedkov a podľa situácie),
- b) prerušenie kontaktu s jedom,
- c) zaistenie dostatočnej oxygenácie:
  1. uvoľniť dýchacie cesty,
  2. podať kyslík tvárovou polomaskou,
  3. asistované dýchanie samorozpínacím vakom s kyslíkom (alebo aj bez kyslíka),
  4. tracheálna intubácia a riadené dýchanie (tento spôsob použijeme, ak je predchádzajúci neúčinný, na zlepšenie oxygenácie). Intubácia nie je kompetenciou lekárov prvého kontaktu, ale dýchanie vakom cez masku je adekvátnou náhradou.
- d) zaistenie prístupu do žily a doplnenie objemu (0,9% NaCl 10 ml/kg i. v.). Dehydratácia je prítomná hlavne u detí, pri teplote, dlhom čase od požitia jedu do príchodu pomoci, pri intoxikácii atropínom a jeho derivátmi a psychomimetikami,

- e) prikryť postihnutého na zabránenie podchladenia,
- f) zistenie vyvolávajúcej príčiny a odobratie vzoriek,
- g) podanie antidótu,
- h) pri hypoglykémii (alkohol, dlhá doba od požitia, antidiabetiká) podať glukózu,
- i) doplnenie anamnézy (náhoda, zavinenie, samovražedný pokus, pracovný úraz),
- j) zaistiť transport do zdravotníckeho zariadenia (OAIM, JIS),
- k) ak sú prítomné samovražedné sklony: zaistiť trvalý dozor a psychiatrické vyšetrenie.

Resuscitačné postupy pri otravách

Otrava ako príčina zastavenia krvného obehu (srdca) nie je častá, ale vo veku do 40 rokov jedna z najčastejších (3 – 5 úmrtí na 1 000 intoxikácií). Obštrukcia dýchacích ciest a útlm až zastavenie dýchania sú najčastejšie príčiny úmrtia. Intoxikácie liekmi sú často doprevádzané intoxikáciou alkoholom.

Postupy:

- po uvoľnení dýchacích ciest skontrolovať dýchanie a pulz. Pri otravách toxickými substanciami ako kyanidy, sulfidy, žieraviny a organofosfáty nedýchať z úst do úst. Použiť dýchací vak a masku s vysokým obsahom kyslíka;
- pri intoxikáciách je vysoká pravdepodobnosť aspirácie žalúdočného obsahu. Ak nie sú prítomné ochranné reflexy, treba čím skôr intubovať, pokiaľ je k dispozícii zdravotník, ktorý vie použiť rýchlu intubačnú techniku s tlakom na kríkoidnú chrupku,;
- pri zastavení obehu začať štandardnú kardiopulmonálnu resuscitáciu;
- sprievodná hypotenzia je častá, ale reaguje na tekutinovú nálož;
- počas resuscitácie sa treba snažiť o identifikáciu noxy od príbuzných, priateľov, svedkov, vyšetrením pacienta (zápach, vpichy, miotické zrenice, známky poleptania v okolí úst) a hľadaním blistrov od liekov;
- kontrolovať teplotu, intoxikácie sú často spojené s hypo- aj hypertermiou;
- v prípade nejasností konzultovať toxikologické centrum (prostredníctvom tiesňových línií 155 a 112).

Antidóta

- *Opiáty a deriváty*: naloxón (*Intrenon, Naloxone*) 0,4 mg, jedine i. v. aj opakovane. Účinok naloxónu (45 – 70 min) trvá kratšie ako respiračný útlm po opioídoch (4 – 5 hod). Podanie antidótu u intoxikácií návykovými látkami môže vyvolať akútne abstinenčné príznaky.
- *Organické fosfáty*: atropín (*Atropin*) 0,5 mg i. v. aj opakovane až do halucinačných dávok (2 – 4 mg). Špecifické antidóta pralidoxim a TMB 4 sú dostupné v centrách, ich podanie v prvých desiatkach minút nemá výhodu oproti atropínu.

- *Nemrznúce zmesi do chladičov, metylalkohol*: vypiť koncentrovaný alkohol (vodka, borovička, koňak a pod.). Dospelí 0,5 dcl/hod, deti polovicu.
- *Leptajúce látky per os*: studená pitná voda po hltoch, pri bolesti v brušnej dutine prestať s príjmom vody p. o., **nepodávať** žiadne iné tekutiny (mlieko, oleje a pod.),
- *Benzodiazepínové sedatíva*: flumazenil (*Anexate*). Selektívne antidótum, pri zmiešaných otravách (takých je väčšina) jeho význam a účinnosť klesajú. Pre vysokú cenu nie je vo výbave lekárov prvého kontaktu.
- *Alkohol*: roztok fruktózy i. v. alebo sladké ovocie a med zrýchľujú metabolizmus alkoholu, ale len o 25 %. Detoxikačná kapacita pečene je asi 7 g etylalkoholu/hodinu, t. j. ± 20 ml 40 % alkoholu alebo 50 – 100 ml vína alebo 150 – 200 ml 12° piva. V súčasnosti nie je žiadny prostriedok na urýchlenie metabolizmu alkoholu a všetky informácie o takom lieku sú len márnym želaním.
- Pred dlhším transportom, ak neuplynulo viac ako 30 minút od vniknutia noxy, vyvolať vracanie. Keď je od požitia viac ako 30 minút, podať aktívne uhlie (napr. *Carbosorb*) 0,5 – 1 g/kg t. hmot. p. o. Univerzálne antidótum – aktívne uhlie má adsorpčnú plochu 1 000 m² na 1 g a znižuje biodostupnosť noxy. Podanie po časovom limite môže mať význam u enterosolventných a retardovaných foriem. Nepodávame pri intoxikácii žieravinami, alkoholom, ťažkými kovmi. Nemá kontraindikácie.

Eliminačné postupy

Niektoré eliminačné postupy sú všeobecné, užitočné a použiteľné od začiatku. V prednemocničných podmienkach sa dôraz kladie na intenzívnu podpornú liečbu s úpravou hypoxie a hypotenzie. Liečba spočíva v spomalení absorpcie, urýchlení eliminácie a použití dostupných špecifických antidótov.

- *Vyvolanie vracania* je najdostupnejší spôsob eliminácie žalúdočného obsahu u spolupracujúcich dospelých pacientov (u detí od 6 – 8 rokov), ktorí nie sú ohrození aspiráciou a majú normálny svalový tonus. Vracaním sa dá odstrániť až polovica žalúdočného obsahu. Vyvoláme ho mechanicky, podráždením steny faryngu, alebo vypitím pohára vlažnej vody s 2 kávovými lyžičkami kuchynskej soli. Vracanie je výhodné hlavne pri intoxikácii hubami a veľkými tabletami, ktoré by neprešli cez sondu. Pokusy o vracanie neopakovať, ak sú neúspešné aj na druhý a tretí pokus. Kontraindikácie indukovaného vracania: intoxikácia žieravinami, benzínom, tukovými rozpúšťadlami, sympatomimetikami, poruchy vedomia, kŕče, arytmie v anamnéze, operácie na pažeráku, pažerákové varixy.

Literatúra

1. Pokorný J. et al. Urgentní medicína, Galén, Praha, 2004, s. 547, ISBN 80-7262-259-5.
2. Pokorný J. Lékařská první pomoc, Praha, Galen, 2003, s. 351, ISBN 80-7262-24-14-5.
3. Dick W.F. et al. Průvodce urgentní medicínou, Sdělovací technika, Praha, 2002, ISBN 80-901936-5-X.
4. Drábková J. Akutní stavy v první linii, Praha, Grada Publishing, 1997, s. 330.
5. ERC Guidelines 2005, RESUSCITATION, Volume 67, Supplement 1, December 2005.
6. www.emedicine.com

- *Význam aktívneho uhlia* nie je taký ako sa predpokladalo, jednorazové podanie má význam tam, kde ide o intoxikáciu látkou, ktorá je aktívnym uhlím absorbovaná a bola požitá nie viac ako pred hodinou. Nepodávať pacientom s poruchami vedomia a hltania.
- *Výplach žalúdka* má význam tiež len do 1 hodiny od požitia jedu a mal by sa robiť po tracheálnej intubácii. Nie je kompetenciou lekárov prvého kontaktu.
- *Laxatíva* sú podľa súčasných vedomostí neúčinné, alkalizácia moču bikarbonátom je účinná pri eliminácii salicylátov a tricyklických antidepresív. NaHCO₃ nie je vo výbave praktického lekára a jeho podanie nie je akútne potrebné.
- Hemodialýza, hemoperfúzia, forsírovaná polyúria a nekrvavá alebo krvavá laváž GIT sa používajú v nemocničných podmienkach.

Špeciálne situácie – otravy potravinami

- *Stafylokoková otrava*: môže ochoriť len jeden členok z viacerých, ktorí jedli tú istú potravu. Príznaky búrlivé za 2 – 6 hod po požití potravy kontaminovanej stafylokokmi a ich toxínmi, náhle a početné vracanie a hnačky, bolesti brucha. Príznaky odznejú spontánne do 12 hod. Nebezpečné len u starých ľudí a malých detí (dehydratácia). Liečba je symptomatická (antiemetiká, spazmolytiká i. v., i. m., nič per os 12 hod).
- *Salmonelóza*: naraz ochorie viac ľudí, ktorí jedli tú istú potravu. Príznaky menej výrazné za 12 hod až 2 dni, viac hnačky ako vracanie, teploty, príznaky pretrvávajú bez zlepšenia, bez liečby neustúpi. Liečba črevnými dezinficienciami alebo antibiotikami a p. o. rehydratácia.
- *Otravy hubami*: nejedlé hříby a jedlé, ale zle skladované hříby vyvolajú príznaky za 6 – 12 hod po zjedení takmer u všetkých, ktorí jedli tie isté hříby. Smrteľne jedovatá muchotrávka zelená vyvolá príznaky až za 12 hod a viac. Vracanie, bolesti brucha a hlavy, slabosť. Pri liečbe pomôže analýza zvyškov hříbov (aj zo zvratkov). Prednemocničná liečba je symptomatická.
- *Otrava botulotoxínom*: príznaky za niekoľko hodín po zjedení potravy z nafúkanej konzervy (mäso, zelenina, paštéty). Prvým príznakom býva dvojité a neostré videnie, neskôr môže vzniknúť až zastavenie dýchania z paralizy svalov. Možným zdrojom nákazy u malých detí môže byť aj domáci nesprávne spracovaný včelí med.

h. doc. MUDr. Viliam Dobiáš, PhD.

Life Star Emergency, s.r.o., záchranná zdravotná služba, Limbova 1, 900 01 Limbach
e-mail: viliam.dobias@stonline.sk